

NOURITZA MATOSSIAN

Ermeni yazar, oyuncu, yayıncı ve insan hakları savunucusu. 1945'te Kıbrıs'ta doğdu. Eğitimini İngiltere'de aldı. Londra Üniversitesi, Felsefe bölümünden mezun oldu. Daha sonra Dartington ve Paris'te müzik, tiyatro ve pandomim alanlarında eğitim gördü. On yıllık bir çalışma sonucu yazdığı Yunan besteci Iannis Xenakis'in yaşamöyküsü, *Xenakis* (1981), bestecinin hayatı, mimarlığı ve müziği üzerine kaynak kitap niteliğindedir. Bu kitaptan yola çıkarak BBC2 için *Something Rich and Strange* [Zengin ve Tuhaf Bir Şey] isimli elli dakikalık bir belgesel hazırladı. Yirmi yıl süren araştırmaları sonucu ressam Arshile Gorky'nin hayatını kitaplaştırdığı *Black Angel: A Life of Arshile Gorky* (1998) adlı eseri ise Atom Egoyan'ın ödüllü filmi *Ararat* için esin kaynağı oldu. Gorky'nin, hayatına girmiş dört kadın üzerinden yaşamını, müzik ve resimler eşliğinde sergilediği tek kişilik bir performans kaleme aldı ve bunu Barbican, Tate Modern, Londra, New York, Los Angeles, Edinburgh Festivali, Kıbrıs, Paris, Lübnan, İran, Romanya ve Gürcistan gibi dünyanın birçok farklı yerinde sergiledi. 2004-2007 arasında Hrant Dink ile yaptığı söyleşilerin video kayıtlarından oluşturduğu filmi *Hrant Dink: Heart of Two Nations* [Hrant Dink: İki Milletin Kalbi] ile 2008 Toronto Pomegranate Film Festivali İzleyici Ödülüne layık görüldü. BBC'de programlar yapan, *The Independent*, *The Guardian*, *The Economist* ve *The Observer* gibi çeşitli gazete ve dergilere yazılarıyla katkıda bulunan Matossian 1991-2000 yılları arasında Londra'daki Ermenistan Büyükelçiliği Fahri Kültür Ataşesi olarak da görev yaptı. Dokuz dil bilen Matossian'ın sanat, çağdaş müzik, tarih ve Ermenistan üzerine yazıları vardır.

Hagop, Vahakn ve Rolf için

*

Arshile Gorky'ye ait olan çalışmaların ve metinlerin yayın izni için
Agnes Gorky Fielding'e teşekkürle...

Karlen Muradyan'ın çevirileri ve yayınlarından alıntı yapma izni
ile, Muradyan'lara ait belgeleri yayımlama izni için Amerika Ermeni
Kilisesi Başpiskoposu Khajag Barsamian'a minnet duygularıyla...

(Kitabın İngilizce baskısındaki ithaf ve teşekkür notu)

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Nouritza Matossian'ın *Black Angel: A Life of Arshile Gorky*
adlı İngilizce kitabının (Londra: Chatto & Windus, 1998; Pimlico, 2001)
yazar tarafından gözden geçirilmiş çevirisidir.

Tarafımızdan yapılan eklemeler köşeli ayrıç içinde verildi.
Kaynak olarak zikredilen durumlar hariç, metinde ve notlarda çoğu
sıkça geçen Karlen Muradyan vb. Ermeni adları İngilizcedeki
yazımlarıyla değil, okunuşları ile verildi. "Willem de Kooning" gibi kişi
adlarında "d" büyük harfle (De) yazıldı. Türkçe yazımda Ömer Asım
Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye
Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.)
yardımcı kaynak olarak yararlandı.

*

Gorky'nin resimlerine ulaşmamızı sağlayan Nouritza Matossian'a,
yayın hakkı konusundaki anlayışlarından ötürü Agnes Fielding
ve The Arshile Gorky Foundation'a teşekkür ederiz.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

ARSHILE GORKY

Kara Melek

Arshile Gorky'nin Hayati

A r a s Y a y ı n c ı l ı k

İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z.

34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02

Fax: (0212) 252 65 19

info@arasyayincilik.com

www.arasyayincilik.com

Sertifika No: 10728

ARAS - UFGU 124

Nouritza Matossian

Arshile Gorky: Kara Melek

Özgün Adı

Black Angel: A Life of Arshile Gorky

© Nouritza Matossian, 1998

Çeviri

Menekşe Arık-Tankut Aykut

Kapak Tasarımı

Aret Gıdır

Türkçe yayın hakları

© Aras Yayıncılık, 2011

ISBN 978-605-5753-24-5

Baskı

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi, No:3, 34408

Kağıthane-İstanbul / Tel: (0212) 294 10 00

Sertifika No: 12055

İstanbul, Ekim 2011

ARSHILE GORKY

Kara Melek

Arshile Gorky'nin Hayatı

BİYOGRAFİ

NOURITZA MATOSSIAN

ÇEVİRİ

MENEKŞE ARIK

TANKUT AYKUT

İçindekiler

Türkçe Basıma Önsöz, Nouritza Matossian	11
Giriş: Bir Yazarın Yolculuğu, Nouritza Matossian	17

BÖLÜM I ERMENİ ÇOCUKLUĞU 1902-20

1 Doğum Meleği	31
2 Hayriğ, Baba	44
3 Köy Okulu	53
4 Ziyaret Yolcusu	60
5 Van	72
6 Gökkuşığı Çizgisi	86
7 Van Savunması	95
8 Davul Sesleri	103
9 Ölüm Şehri	109
10 Kıtlığın Yüzü	118
11 İkinci Kaçış	125

BÖLÜM II DEHANIN PROVASI 1920-34

12 Ellis Adası	139
13 Watertown Yılları	155
14 Büyük Elma	171
15 Grand Central Okulu	183
16 Cézanne Baba	192
17 Güzel Sirun	204
18 Tehlikeli Esin Perisi	222
19 Âşık	232
20 Gece Vakti, Muamma ve Nostalji	241

21	Mayrig, Anne	258
22	Yoksul İnsanlar için Yoksul Sanat	265

BÖLÜM III UÇMAK 1934-40

23	Kavak Yelleri	279
24	İtici Güç	287
25	Bıçakların Dansı	298
26	Cennet Çocuğu	307
27	Havadaki Nesne	313
28	Argula	324
29	Dünya Fuarı	332
30	Yıldırım Harbi	340
31	Hayali İmgeler	348

BÖLÜM IV ALTIN RENGİ ve KIRMIZI DÜNYA 1940-47

32	Yedinci Aşk	359
33	Batıda	368
34	Kaygısız Ruh	379
35	Şelale	387
36	Beyaz Melekler, Siyah Melekler	395
37	Gökbebek	405
38	Breton Baba	418
39	Muhteşem Bir Yaz	425
40	Girdap	438
41	Good Hope Yolu	446
42	İnişli Çıkışlı Yaşam	457
43	Benim Küçük Çam Ağacım	465
44	Yanan Şövale	474
45	Yeniden Düzenlenen Beden	483
46	Tasmanın Ucunda Yaşam	490
47	Felaket Usulü	499
48	Pastoral Şehir	509

BÖLÜM V TEK BİR İNSANIN ŞARKISI 1947-48

49 Kanlı Canlı	521
50 Parçalanın Dünya	530
51 Sevgili Gorky	539
52 İstirap	550
53 Hoşça Kalın Sevdiklerim	558

BÖLÜM VI ARMAĞAN

54 Yaz Cenazesi	565
55 Ölümden Sonra Yaşam: Gorky Efsanesi	578
Ek	586
Notlar	589
Zamandizin	632
Kaynakça	642
Teşekkür	648
Dizin	650
Gorky Eserler Dizini	665

Türkçe Basıma Önsöz

Basıldığı 1998 yılından beri, bu kitabın bıraktığı etkiyi, Arshile Gorky üzerine yazmanın benim için ne ifade ettiğini ve beni buna iten nedenleri düşündüğümde, bu serüvene tamamiyle kişisel sebeplerden dolayı başladığımı fark ettim. Ancak kitap geniş çapta bir etki yaratarak kendi kimliğini kazandı. Gençken adını bile duymadığım bir sanatçının eserlerine vurulmanın şoku, daha sonra onun da benim gibi bir Ermeni olduğunu ve yetişkin dönemini yabancı bir ülkede geçirdiğini öğrenmem, onunla aramda bir bağ yarattı. Gerçek kimliğini bir sır gibi saklaması, beni derinden etkileyen ve araştırmaya iten bir gizemdi.

Resimleri Amerika ve Avrupa'daki büyük müzelerde asılıyken ve sanatını Ermeni kültürü besleyip zenginleştirmişken, Gorky, paradoksal bir biçimde, Ermenilerin çoğu tarafından bile tanınmamaktadır. Şüphe yok ki, doğduğu ve on üç yaşına kadar yaşadığı ülkenin vârisleri olan çağdaş Türkler de ondan tümüyle bihaberdi.

Arshile Gorky veya vaftiz adıyla Manug Adoyan 1902 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin yoğun halde yaşadıkları Van-Vasburagan vilayetinde dünyaya geldi. 1915 felaketinden mucize eseri kurtulmayı başararak Ermenistan'a geçti. Ermenice isminin yanı sıra kendine bir de Türkçe isim uyduran Türkiye'deki birçok Ermeni gibi, Manug da 1919'da Amerika'ya kaçınca, kahramanı Gorky'nin ismini aldı. Kitapta bu konuyu derinlemesine inceliyorum. Güvenli ve özgür Amerika'da Gorky kendine yeni bir hayat yaratmış ama yüreği ve ruhu Vasburagan'da, yitirdiği Cennet Bahçesi'nde kalmıştı. Sanatını görkemli Van Gölü tuvaline yansıtmıştır: İskeletini kiliselerin geometrik biçimlerinin oluşturduğu, Van Ermeni dokumaları, gümüş işleri, antik çömlek ve fresklerdeki motiflerde hayat bulan, minyatürlerle süslenmiş İncilerin ve Van halılarındaki parlak boyaların renk kattığı bir tuval.

Kenarda kalmış bu vilayetteki Ermeniler kendi dillerini konuşuyor ve çoğunlukla Kürtlerden oluşan Müslüman komşularıyla yan yana yaşıyorlardı. Erivan Müzesi'nde fark ettiğim üzere, Van Ermenilerinin etnografik sanatı diğer vilayetlerde yaşayan Ermenilerin ürünlerinden farklı, bireysel ve özgün olup, ağırlıklı olarak soyut ve geometrik bir eğilim taşıyor. Çelişkili olsa da, bu safi sanat Osmanlı yönetimi altında süregelmiştir. Eleştirmen Robert Hughes, Gorky'nin sanatını "Avrupa ve Amerikan sanatı arasında bir 'ah'lar köprüsü" olarak tanımlar. Gerçekten de soyutlamanın ortak bağlayıcılığıyla bu köprü, Van Gölü kıyıları ve tarihi Ermenistan'dan başlayıp Avrupa üzerinden Amerikan sanatına varır. Hıristiyanlık öncesi kökleri olan kadim Ermeni kültürüne kadar uzanan bu Van-Vasburagan arka planı bir elektrik akımı gibi Gorky'nin sanatına nüfuz ederek, onun New York'ta soyut Gerçeküstücülük veya soyut Dışavurumculuğa vardığı modern üslubu aydınlatır. Gorky bir Kübist miydi, yoksa bir Dışavurumcu veya Gerçeküstücü mü? Evet, belki de bunların tümüydü. Ama sır olan bir şey daha var. Eleştirmenleri şaşkına çevirmiş olması şaşırtıcı değil. Philadelphia Modern Sanat Müzesi'ndeki Gorky Show'un küratörü Michael Taylor'a göre, bu kitap, saklı kalmış katmanlara inerek eksik kalan parçaları görmemizi sağlıyor. Gorky'nin sanatı Amerika'da modernizmin başını çekiyor ve onu yirminci yüzyılın en önemli sanat akımına dönüştürüyordu; arka planında da, kayıp ve acıyı tecrübe etmiş bir kılıç artığı tarafından dönüştürülen ve tekrar kurulan zengin antik Ermeni kültürü yatıyordu. Gorky'nin saklı kalmış hikâyesini gün yüzüne çıkarmaya çalışırken, İngiliz okullarında bana öğretilmemiş bir tarihle yüz yüze geldim. Bu devasa yapbozu tamamlamak otuz beş yılımı aldı. Osmanlı İmparatorluğu, orada yaşayan Ermenilerin hikâyesi, kültürümüz ve ortak bir tarihi içerdi bu çalışma. Bu tarihin büyük bir kısmı geçmişte olduğu gibi bugün de saklı ve hâlâ Türkiye'nin geçmişi, bugünü ve geleceğinin bir parçasını oluşturuyor.

Sanıyorum hiçbirimiz bu sıradışı sanatçıya hak ettiği ilgiyi göstermedik. Ermenilerin göz ardı ettiği, Gorky'nin bir Rus ismi kul-

lanmış olmasından, Türklerinse yirminci yüzyıl başlarında, tarihlerindeki en karanlık dönemlerden biri hakkında hiçbir şey bilmemelerinden kaynaklanıyor. Kendime bir milletin iyisiyle kötüsüyle geçmişini bilmesinin ne kadar önemli olduğunu sormuşumdur. Her milletin tarihinde yaklaşması zor ve sancılı olacak, uğursuz konular mevcuttur. Ben de, eserleri uluslararası çapta değer görmüş bir kişi üzerinden, onun sanatı, yarattığı imgeler ve resimler üzerinden bu tarihin izini sürmek istedim.

Bir sanatçının yaşamı anavatanının tarihinde gizlidir. Onun kişiliğini ve ruhunu şekillendirir, tanımlar. Psikoanaliz, geçmişimize sırt dönmememiz konusunda uyararak, acı veren olaylarla yüzleşmemiz gerektiğini vurgular. Bunları bastırmak ise hem bireyler hem de milletler için çarpık ve dengesiz ruh hallerinin oluşumuna sebep olur. İlişkileri görme ve üzerine düşünme kapasitesi geliştikçe hayatın her aktif yaratıcı alanında geçmişimizi inşa etmemize olanak sağlar.

Geçtiğimiz yüzyılın en belirgin tecrübelerinden biri milletlerin yaşadığı kolektif travmatizasyondur; yirmi birinci yüzyıla girerken biz bu mirası devraldık. Bir kısmı unutulmuş olayları günümüze taşıyarak, insanlara sağlıklı bireylere dönüşebilmeleri için ikinci bir şans vererek, iyileşmek için gereken koşulları yaratmaya başlarız. Hrant Dink’le son konuşmamızdaki o heyecanlı sözlerini unutamıyorum: “Türk milletinin geçmişini bilip de inkâr ettiğini mi düşünüyorsun? Hayır. Onların gerçeği bilmeleri gerek. Bilgiye ihtiyaçları var. O zaman vicdanları onlara yol gösterecektir.”

Bu kitabın Türkçeye çevrilmesi onun arzusuymdu. 2002’de Cannes Film Festivali’nde Atom Egoyan’ın “Ararat” filminin ilk gösteriminde tanıştık. Filmde anlatılan Gorky’nin hikâyesi bu kitapta alınmıştı. Hrant Dink Ağos gazetesinde bu hayat hikâyesini konu ettiği yazılar yayımlanmış, hatta benim Gorky’nin hayatı üzerine tek kişilik performanslarımı haberleştirmişti; daha sonraları İstanbul’da benimle röportaj da gerçekleştirdi. Mekân duygusunun, bir yerde kök salmış olmanın önemi üzerine konuşmuştuk. Hrant Dink, Gorky’nin kayıp cennetinin tam resmini bulmak için

neden otuz yıl harcadığımı anlamıştı. Bir sanatçı olarak Gorky'nin yaptığı her şeyin nasıl aydınlığa kavuştuğunu çok iyi hissetmişti. Türkiye'de bu kitapla ilgilenecek bir okur kitlesinin olduğunu söylediğinde şaşırılmıştım. Beni Aras Yayıncılık'la tanıştırdı, tavsiyesi üzerine Türkçe basım teklifini kabul ettim.

Hrant Dink'in şahsında Arshile Gorky ile bir benzerlik görmüş-tüm. Travmatik bir geçmişe sahip bir toplumu eski haline kavuşturup iyileştirmek için duyulan aynı ihtiyaç ve arzuydu onda da gördüğüm: Kendilerini derinden etkileyen bir davaya, diğer bütün meselelerin ötesinde gösterilen aynı adanmışlık ve bir kahramanın kendinden çok toplumunu düşünerek hareket etmesini sağlayan o içgüdüsel dürtü.

Gorky'nin sanatta yaptığı gibi, Hrant da haftalık gazetesi Agos'ta sadece kendi halkı olan Ermenilere değil, herkese seslendi. Her ikisi de kapsayıcıdır; özelin, kişisel ve özgün olanın alanından evrensele yükselecek bir şeyler üretmek için farklı etkileşimleri bütüne dahil ederler. Bu iki büyük Ermeni, konuştukları dilin ana-dilleri olmayan bir ülkenin sadık vatandaşları olarak kaldılar.

Gorky bireysel bir arayış içerisinde sanat gelişimini hızlandırmıştı. Sanata olan yaşam boyu bağlılığı şimdi sadece fırtınalı bir geçmişin arka planı ışığında değerlendirilip anlaşılabilir. Hrant Dink, Ermenilerin geçmişleri hakkındaki sessizliğini kırarak ülkende gerçeği arayan insanlara bir yol açtı. Hrant da Gorky de benim için algularıyla, mesajlarıyla, yaydıkları gerçeklerle muhteşem birer örnek olmuşlardır. Kendi acıları ve halklarının, topraklarının acısını silme ihtiyaçları ölümlerinin herkesçe bilinmesini sağlamıştır. İkisi de kendi halklarının trajik yok oluşunun gölgesinde öldü. Hrant Dink'in kalabalıkları aşan cenazesi Türkiye'de tarih yazdı, ülkede uyumuşluktan ve farklılıkları tehlike olarak görmekten kurtulması yönünde sarsıcı bir etkide bulundu. Onun örneği, inançları ve fikirleri değiştirdi, o kadar ki, bu ülkenin bir daha asla eskisi gibi olamayacağını gösterdi.

Arshile Gorky içinse, son dönemlerde, 2009'da Philadelphia Sanat Müzesi ve 2010'da Londra'daki Tate Modern ve Los Ange-

les County müzelerinde düzenlenen retrospektif sergilere Gorky'nin sanatını görmek için milyonların akın etmesi, resimleriyle insanları etkilemeyi başarmış, hayatı ve hikâyesi merak uyandıran eşine az rastlanır bir sanatçı olduğunu gösterdi; hayatlarımızı sorgulayıp düşünmemizi sağlayan bir sanatçı...

Belki de bu kitap çocukluk sihrinin hayatlarımıza ve yaratıcılığımıza nasıl renk kattığının karmaşık ve ilham verici sürecine, birçok farklı kaynaktan beslenen yetenek ve yaratıcılığın nasıl binlerin hayatını etkileyecek beklenmedik şekillerde karşımıza çıktığına dair ışık tutacak. Sanatçının çocukluğuna ilişkin ince ve bilinçaltında saklı bağ kendini müzik, sanat ve edebiyat alanında gösterdiğinde; sanatçı, seçtiği sanat alanında başkalarını da ileri götürecek derecede bireysel ve özgün olandan evrensele vardığında; kendisi ile sanatı birbirinden ayıramaz bir hal aldığına, sanatçının ulaştığı zirveyi duyumsarız. Biyografi yazarı için, gizem sonunda çözülür, saklı kalmış geçmiş, sanatta ve hayatın devingen akışında yerini alır.

Hrant Dink sadece Ermeniler için değil, malına mülküne el konmuşlar, vatandaşlıktan çıkarılmışlar, tüm baskı gören etnik gruplar adına sesini yükseltti, içlerinden kimilerine de kayıp akrabalarını bulmalarında yardım etti. Gorky acidan, haksızlıktan ve küçük düşmekten kaçmak için gerçek kimliğini saklayanlardan sadece biri. Hrant Dink bu kitabı Türkçe yayımlatmak istedi; öyle ki artık Gorky ait olduğu Vasburagan'daki Ermeni kültürü içindeki yerini bulabilir, doğduğu eski Osmanlı İmparatorluğu'nun içinden çıkan bu yeni modern ülkede anlaşılabilirdi. Benim için bu, kendi halkımı ve komşularımızı anlamanın bir yolu oldu. Bir arkadaşımı bu çevirinin birinci bölümünün ilk cümlelerini okurken duymak gözlerimi yaşarttı; beni Türkçe konuşan Ermeni büyükanneme ve büyükbabama, iyisiyle kötüsüyle paylaştığımız o ortak geçmişe götürdü. Hrant, bu kitap senin için...

Nouritza Matossian, Ocak 2011

Giriş

Bir Yazarın Yolculuğu

Arshile Gorky adı, yıllar önce, yurtdışından gelen genç bir öğrenci olarak bana hiçbir şey ifade etmiyordu. Londra'daki Tate Galeri'de bir kadının delici bakışlarıyla olduğum yere çivilenip kaldım. Eski bir fotoğraftaki Ermeni büyükannem gibi dimdik oturuyordu. Elinde çiçek tutan bir oğlan çocuğu, yanı başında duruyordu. Çocuğun kara gözleri erkek kardeşiminkilere benziyordu. Başka küçük tablolar vardı. Kıvrımlı, hareketli şekiller, oyulmuş çukurlarda olgun meyveler gibi birbirine sokulmuştu. Bitişikteki odada, gizemli ve alacalı formlara bürünmüş mücevher renklerinin gezindiği devasa soyut tablolar asılıydı. Bazı desenler, küçükken öğrendiğim Ermeni alfabesini anımsatıyordu.

İşte katalogda hakkında yazılanlar:

Arshile Gorky (Vosdanig Manoug Adoian), 25 Ekim 1904, Van, Ermenistan doğumlu... Annesi köklü bir Apostolik rahip soyundan... Türkler tarafından sürülen Ermeniler... Gorky, annesi ve kız kardeşi, binlerce mülteci ile birlikte yürüdü... Pek çoğu koleradan hayatını kaybederken...

Gorky, Ermeni idi. Benim ailemle aynı yazgıyı paylaşmış, Osmanlı'nın Ermenileri eziyete maruz bıraktığı ve yurdundan ettiği 1915-20 yılları arasındaki felaketten kurtulmuştu. Amerika'da "açlıktan ölmek üzere olan Ermeniler" diye damgalanan pek çok göçmen gibi Gorky de öz adını kullanmamıştı. Ünlü bir Rus, farkında olmadan, ona yola devam etmesi için gereken zırhı sağlamıştı.

1948'de intihar etti...

Fotoğrafları anımsadım: Meydanlarda darağacına asılı Ermeni-

ler, ötede tüfeklerine dayanmış öylece duran askerler... Gorky kendini korkunç bir suç yüzünden mi cezalandırmıştı? O muazzam emekle kendisine inşa ettiği kimliği ve şöhreti silip süpürecek bir olay mı geçmişti başından?

Arshile Gorky'ye hayranlığım böyle başladı. O yağmurlu Londra ikindisinde bir saplantı doğdu. İlk durağım New York oldu. Amerika'nın en iyi müzelerinden üçünde, Gorky'nin çizimlerinin ve resimlerinin figüratif olanlardan Kübizme, Soyut Sanattan Gerçeküstücülüğe ve kendi nihai sentezine doğru ilerleyişine tanıklık ettim. Ünlü ikili portresi *The Artist and His Mother* [Sanatçı ve Annesi] hiç aklımdan çıkmadı. Gorky o resmi, tarihi şiddetle kesintiye uğratılmış eski bir fresk parçası gibi, kasıtlı olarak bitirmemişti. Çalışmalarının De Kooning, Pollock, Gottlieb, Rothko gibi modern Amerikalı çağdaşlarının yanında asılı olduğunu gururla fark ettim. Onun hakkında bu kadar az şey yayımlanmış olması ne garipti. Ethel Schwabacher ve Harold Rosenberg tarafından yazılan iki biyografisinin izine rastladım, ancak hiçbirinde Gorky'nin gerçek kökeni açıklanmamıştı.

Londra'ya döndüğümde British Museum'da resimli Ermenice İncilleri araştırdım. Çarpıcı kırmızılar, maviler, sarılar, turuncular Gorky'nin resimleri gibi parlıyordu. Bu minyatürlerin saydamlarını duvarıma yansıttım, sonra büyüterek tavana yaydım ve bulanıklaştırdım. Kırmızı ile çevrili, mavi-pembe giysili Meryem Ana, dağılarak gömülü renklerden oluşan bir oval şeklini aldı. Azizler, hayvanlar, manzaralar tozlaşarak Gorky'nin canlı biçimlerine dönüştü. Aynı sayfada renk alevleriyle aralanan boşlukta kıvrım kıvrım elyazıları süzülüyordu. Bu süslemeleri soyutlama çabam, onları bir çocuğun gözüyle görebilme ihtiyacımdan kaynaklanıyordu. Gorky'nin küçükken gerçekten böyle İnciller gördüğünü keşfettim. Bu, araştırma sırasında doğrulanacak olan ve doğru yolda olduğuma beni ikna eden pek çok önseziden ilkiydi. Böylesine önemli bir sanatçı neden ihmal edilmişti? De Kooning, Gorky'nin üstatlığını kabul etmişti. Pollock'tan Rauschenberg'e bütün bir kuşak Gorky'nin getirdiği yeniliklerin farkındaydı. Yirminci yüzyıl